
Kamo ideš striče Sam? Izazovi globalizacije*

DARKO POLŠEK**

Sažetak

Autor polazi od pretpostavke da je *laissez faire* tradicija u ekonomiji i politici legitimna. Međutim, kako je pokazao razvoj globalizacije, ovo učenje nailazi na različite prepreke. Autor pokazuje da se antiglobalizmu pridružuju i političari (i teoretičari) najmoćnijih zemalja. Oni su napustili duh jedinstva i humanizma, pa kapitalizam danas šire nepopularnim sredstvima: političkom i vojnom silom. U tom se smislu u tekstu podastire niz dokaza iz kojih se zaključuje da su danas izgledi liberalne političke i ekonomske filozofije vrlo skromni. Zapravo, ona je svedena samo na ideal. To je tužni rezultat dosadašnje globalizacije, nakon obećanja Fukuyaminoga ‘kraja Povijesti’, iako autor vjeruje da još nije sve izgubljeno.

Ključne riječi: antiglobalizam, Fukuyama, globalizacija, kapitalizam, *laissez faire* tradicija, ‘kraj Povijesti’

Prije petnaestak godina knjiga Francisa Fukuyame *Kraj povijesti i posljednji čovjek* (1989.) predviđala je paradigmu za “svaku buduću povijest”. Prema Fukuyami, postoji samo jedan kraj racionalno rekonstruirane Povijesti: ona će biti demokratska, liberalna i kapitalistička. Nakon stoljeća totalitarizma, zemlje svijeta možda će i dalje izabirati različite putove vlastitoga razvoja, ali sve će deve napokon završiti svoje putovanje u jednom jedinom karavan-saraju. Nema sumnje: globalizacija je proces koji je oslobodio brojne narode i pojedince iz okova diktature. Nakon sloma totalitarnih ideologija, činilo se da će svaki budući društveni sustav morati uzeti u obzir da

* Tekst sam napisao prije više od pet godina za konferenciju o globalizaciji u organizaciji *New America Foundation* u Washingtonu na kojoj su trebali sudjelovati autori koje spominjem, primjerice Francis Fukuyama i Robert Kaplan. Donedavno nije bio objavljen na hrvatskome jeziku i za ovu je priliku tek djelomično izmijenjen.

** *Darko Polšek*, redovni profesor na Katedri za antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu gdje predaje predmete Sociobiologija, Bihevioralna ekologija i Sociologija kulture. Njegova posljednja knjiga je *Udovice i siročići. Eseji iz sociologije kulture* (2008.).

demokratski i kapitalistički režim ima najbolje rezultate, stoga se i čini da je riječ o jedinoj legitimnoj ideološkoj opciji sposobnoj za preživljavanje.

Pa ipak, nepunih petnaestak godina nakon objavljivanja ove sjajne knjige, čini nam se da su od pada Berlinskoga zida prošla cijela stoljeća. Fukuyamina paradigma za “svaku buduću Povijest” ušla je u fazu Kuhnovske normalne znanosti, a možemo čak reći da je već suočena s nekim vrlo bitnim anomalijama. Ta paradigma, Fukuyamino predviđanje, možda ipak nije tako korisna kao što smo mislili. Možda naše dobre namjere i simpatije prema kapitalizmu počinju stvarati nove prepreke ljudskoj emancipaciji.

Započnimo sa skeptičnom dijagnozom Roberta Kaplana. U svom tekstu “Je li demokracija bila samo trenutak?” (1997.) i u svojim knjigama *Krajevi svijeta* (1997.), *Ratnička politika* (2003.), i *Nadolazeća anarhija* (2001.) Kaplan tvrdi da demokracija nije najbolja opcija za “realno postojeće” zemlje svijeta. Njegov dokaz protiv demokracije kao jedinoga socijalnog i ideološkoga sustava sposobnoga za preživljavanje podijeljen je na dva dijela. U prvome dijelu spomenutoga članka on opisuje društvene uvjete u najsiromašnijem dijelu svijeta. Malo pojednostavnjeno, njegov je argument da demokracija za te zemlje nije pravi put iz Fukuyamine “povijesti” (odnosno iz koprcanja ratova, hegemonija, nacionalnih, rasnih i drugih sukoba). Suprotno Fukuyamini opisu demokracije kao najbolje zaštite od političkih konflikata, demokracija već sada potiče već postojeće, latentne sukobe u tim društvima. Ako usporedimo učinkovitost najsiromašnijih zemalja u iskorjenjivanju siromaštva i etničkih ratova, vidjet ćemo da diktatori imaju mnogo bolje rezultate od “demokratskih” vlasti. Kini je bolje negoli Rusiji. Nema etničkih sukoba, korupcija je na nižoj razini. Singapur je učinkovitiji od novih južnoameričkih demokracija.

Sličan je argument iznesen i u članku “Komparativna studija socijalnih uvjeta za demokraciju” koji su napisali Martin Lipset i njegovi suradnici (1993.). Prema njihovoj analizi demokratske učinkovitosti (uglavnom kolonijalnih zemalja koje su oslobođene šezdesetih godina), pokazuje se isti odnos BDP-a i demokratske učinkovitosti. Tzv. N-krivulja kojom se mjeri odnos ekonomske učinkovitosti i političkoga autoritarizma pokazuje da je autoritarizam umnogome bolja opcija za zemlje čiji je BDP niži od 3.000 dolara. No kad zemlja dosegne 3.000 dolara po glavi stanovnika, mora se uvesti neka vrsta demokratske vlasti jer će inače doći do svojevrsnoga “klasnog sukoba” u toj zemlji. Uvođenje demokratskih mjera privremeno smanjuje ekonomsku učinkovitost, ali ponovno, samo do izvjesne mjere, ili u izvjesno vrijeme, nakon kojega demokracija i ekonomska učinkovitost pokazuju jake znakove korelacije i idu “rukom pod ruku”.

Taj argument bitno ne ugrožava Fukuyamini tezu jer sve te zemlje (s manje od 3.000 dolara po glavi stanovnika) ionako padaju unutar “povijesti”. Mogli bismo reći da one još nisu iskušale pravu kombinaciju učinkovitosti i

slobode, ili točnije, da se još nisu dovoljno posvetile takvoj kombinaciji. Fukuyamini primjeri za to pomanjkanje liberalnih vrijednosti dolaze iz Južne Amerike. Sve do 1989. tvrdi Fukuyama, južnoameričke države nisu niti iskušale liberalni put da bi mogle procijeniti zasluge demokratske legitimacije i kapitalizma. Unatoč tomu, siromašne će države prije ili kasnije morati slijediti taj put, isti smjer, kao i sve normalne civilizirane države – put demokratskoga kapitalizma. Stoga Kaplanov i Lipsetov argument nije dovoljno jak izazov Fukuyaminoj paradigmi.

Novi feudalizam i izolirani kmetovi

Pravi izazov Fukuyaminoj paradigmi predstavlja Kaplanova druga teza. Prema Kaplanu, nove korporacije imaju tako velik utjecaj na svakodnevni život građana razvijenih zemalja, da se politička lojalnost građana i njihov interes za javno dobro, ili dobro vlastite političke zajednice stalno smanjuje. Velike korporacije, primjerice Disney, imaju svoj teritorij, svoju policiju, svoje korporativne zakone organizacije, pravila ponašanja, svoju “personalnu” etiku. U toj dvojbi, hoćemo li izabrati osobna, etička pravila ponašanja, ili pak korporativna, radnici koji se boje da će izgubiti svoj posao u pravilu biraju posljednja. Stoga oni nisu primarno zainteresirani za siromaštvo u drugim krajevima vlastite zemlje ili svijeta. Oni sve više vjeruju da uobičajeni posao u Washingtonu “nije njihov posao”. Njihov se primarni interes prebacio s opće razine na učinkovitiju i fizički bližu radnu sredinu. To je samo jedna od Kaplanovih ilustracija za trend koji dovodi do novih “mreža afiniteta”, do mreža koje više nemaju nikakve veze s blagostanjem vlastite političke zajednice.

Slične argumente iznijeli su i različiti drugi teoretičari i aktivisti. Neke od njih zovemo komunitarijancima. Glavno obilježje komunitarijanističkoga napada na liberalne vrijednosti jest tvrdnja da liberalne vrijednosti stvaraju sve veću socijalnu segmentaciju, dok se briga za javno dobro i za opće vrijednosti stalno smanjuje. Kad svatko gleda samo svoj posao i misli da su javne brige nečiji tuđi posao, ne može se razviti socijalna odgovornost. Sve se više primjećuje radikalni individualizam. Posljedice: sve više stope kriminala (nasumična ubojstva i sl.), sve više djece rođeno izvan braka, sve slabija očinska briga za djecu, da navedemo samo neke. Čak i Fukuyama (1999.) u svojem članku “Veliki poremećaj”, kao i u knjizi s istim naslovom (2000.),¹ priznaje razmjere tih problema. I neki drugi teoretičari nude slične argu-

¹ Vidi isto tako i Fukuyamin spor s Robertom Putnamom. Dok Putnam u svojoj knjizi *Bowling Alone* (1998.) tvrdi da se socijalni kapital u Sjedinjenim Državama smanjuje zbog sve veće socijalne fragmentiranosti, Fukuyama tvrdi da Putnam (1995., 1996.) traži socijalni kapital na suviše tradicionalnim mjestima, te da zanemaruje važnost nove komunikacije i “virtualnih zajednica”.

mente pokazujući, primjerice, da se broj glasača na izborima u demokratskim zemljama sve više smanjuje². Ukratko, demokracija kombinirana s korporativnim kapitalizmom, kad se dovede do krajnosti, uzrokuje socijalnu segmentiranost, izoliranost pojedinaca, i pomanjkanje brige za opće dobro. Stoga ćemo, ako se proces globalizacije nastavi, dobiti “virtualnu zajednicu” stvorenu od izoliranih građana bez ikakvoga smisla za socijalno.

Izolacija po sebi ne mora biti problem. Ona se može svesti na pitanje: “Želite li komunicirati s drugima, to je u redu; ako ne želite ... ne postoje nikakva sredstva kojima bi država mogla prisiliti pojedince da međusobno surađuju.” Istina je, liberalna država ne smije intervenirati u osobne stvari bez pravoga opravdanja. Država koja bi nas prisiljavala na komunikaciju s drugima bila bi kontradikcija *in adiecto*. I tako se čini kao da problema nema, ako nas država ne prisiljava na odnose s drugima.

Ali argument ide i dalje. Politika gubi moć ako ljudi ne surađuju ili ako ne komuniciraju. Mogli bismo se čak zapitati čemu bi politička sfera uopće služila, ako je ljudi ne trebaju. No postoji argument u prilog politici. Prema liberalnom argumentu, ljudi prirodno grade svoju političku sferu (sustav) kako bi spriječili procese koje ne bi željeli kontrolirati, ali to ne mogu učiniti ako ostanu sami. Prilike kad bismo željeli imati takvu moć nad drugim pojedincima možda se pojavljuju rijetko, ali se ipak pojavljuju. Prema teoriji društvenoga ugovora, pojedinci se odriču jednoga dijela vlastite suverenosti (svoje apsolutne slobode) i prebacuju ga na neki subjekt (na suverena, pojedinca ili instituciju) kako bi postigli zajednički cilj ili kako bi spriječili neka zbivanja koja sami ne bi mogli. Ta institucija, država, kojoj smo pružili autoritet (ili dio vlastite građanske suverenosti) suverena je samo u onim pitanjima radi kojih smo se odrekli dijela svoje suverenosti. Prema teoriji društvenoga ugovora, ona je proporcionalna količini suverenosti koju su građani predali u njezine ruke. I zbog toga pojedinci imaju pravo kontrolirati suverena. Ali što se zbiva kad ljudi nisu zainteresirani za “visoku politiku”, ako su toliko izolirani da uopće ne vide nužnost stvaranja “društvenoga ugovora”?

Politika je nekoć bila sustav kontrole vlasti, sustav kontrole područja života, koja nisu bila primarno “politička”: poput sigurnosti, ekonomije ili zaštite okoline. Razmotrimo kako to izgleda u ekonomiji. Moć ekonomije raste ako se smanjuje naša politička moć koju definiramo kao sposobnost kontrole ekonomskih procesa (a ljudi po definiciji imaju manju moć kontrole ako nema politike). To je dakle jezgra Kaplanova argumenta: ako ne postoji nikakav subjekt koji bi se suprotstavio snažnim ekonomskim subjektima, ako uopće ne postoji kontrola nad ekonomskom sferom, štoviše, ako ne postoji

² Ulrich Beck (1998., 2000.), primjerice, opisuje spomenute antagonističke procese u doba globalizacije, ali tvrdi da će “postnacionalne kooperacijske države” izgraditi zid protiv “transnacionalnih privrednih aktera”.

čak ni volja da ju se kontrolira, onda će ekonomija imati posve slobodne ruke da djeluje prema nahodjenju. Prema Kaplanu, upravo se to zbiva: kontrola ekonomskih subjekata sve se više smanjuje. A ne nazire se kraj tom trendu.

Danas nas više ne čudi što političari samo slijede ili kanaliziraju interese ekonomskih subjekata. Analiza “*soft*” novca, transfera u predsjedničkim kampanjama u Sjedinjenim Državama pokazuje da je novac koji ekonomski subjekti unose u politiku (daju strankama i političarima) vrlo dobar prediktor političke pobjede. Drugim riječima, političari trebaju i koriste se novcem velikih investitora. A što više raste utjecaj novca, raste i politička apatija, a smanjuje se želja za političkom participacijom. U tim uvjetima, politika je samo još jedan kanal za postizanje ekonomskih ciljeva “velikoga novca”. Stoga ne čudi što multinacionalne kompanije nisu samo po sebi izvori moći, nego su to i zbog toga što mogu “kupiti” političare, odnosno zato što nestaje politička lojalnost (ili potreba za bilo kakvom političkom lojalnošću). I tako, iako bismo željeli obrnuti proces sve jačega utjecaja ekonomije na politiku, bez prave potrebe građana za političkom participacijom, to nećemo biti u stanju učiniti.

Politička korupcija, nestajanje socijalnih povezanosti i anti-globalizacijsko divljaštvo

Prema liberalnoj teoriji države, smanjenje državnoga upletanja u praktičnim stvarima (kao što su osobni ili korporativni ugovori) smatra se dobrim razvojem događaja. No korupcija, koja je usputni produkt *laissez-faire* liberalizma, jest politički problem. Nedavno smo bili svjedoci najrazličitijih vrsta skandala u koje su bili upleteni visoki nacionalni i međunarodni dužnosnici: Međunarodni olimpijski komitet, Craxi, Andreotti u Italiji, Kohl u Njemačkoj, članovi Europske komisije, Willy Claes u NATO-u itd. Svi su ti skandali dokaz za Kaplanovu tezu da utjecaj novca na političko odlučivanje raste i, unatoč brojnim aktivnostima koje se poduzimaju protiv toga, slabi su izgledi da će se trend uskoro obrnuti). Ali skandali s korupcijom imaju još jednu pouku: ako pretpostavljamo da će se taj trend nastaviti, vrlo je razložno zaključiti da će se i povjerenje u politiku i političare smanjivati. I tako ćemo umjesto reakcije na socijalnu fragmentaciju dobiti njezino pojačanje: zahvaljujući sve većem broju političkih skandala i suprotno od teorijskoga očekivanja, skepsa javnosti prema politici još će se pojačavati.

Dopustite mi još jednu spekulaciju o drugim mogućim ishodima globalizacije. Pretpostavimo da je ovaj svijet najbolji od svih mogućih, unatoč već spomenutim zlima. Možemo li pronaći smjer globalizacije? Kamo idemo?

Neka obilježja nadolazeće budućnosti već su vidljiva. Velika konkurencija među kompanijama prisiljava čak i ponajveće korporacije na integracije.

Nedavno su neke velike kompanije (mnogo jače od BDP-a većine svjetskih zemalja) objavile integracije i ponosno tvrdile kako će time sačuvati milijarde dolara godišnje na račun poreza.³ Posljedica tih integracija jest smanjenje konkurencije na tržištu, a to istodobno znači da novim početnicima na tržištu postaje sve teže započeti utakmicu. Čak i za većinu zemalja i kompanija trećega svijeta koje žive u razmjernoj izolaciji od svjetske utakmice to predstavlja problem. Danas je bezbrojnim tvrtkama jedini pravi cilj da ih progutaju one veće, a ne da im konkuriraju. Mogli bismo se čak suglasiti s kvazimarksističkim argumentom prema kojem će vremenom novac dotjecati u sve manji broj ruku. Schuman-Schusterovo predviđanje (Martin/Schuman, 1996., 1997.) o 20 : 80 (naime odnos onih koji će raditi prema onima koji neće) možda će se čak pokazati optimističnim. Zajedno s prethodno spomenutom pretpostavkom o smanjivanju utjecaja demokratske politike (i brige za opće dobro), završit ćemo s nizom monopola u pojedinim ekonomskim granama, a distribucija bogatstva u budućnosti možda više neće imati nikakve veze s poduzetnošću pojedinaca i socijalnom pravdom.

Predodžba o tome da političari ne čine ili ne mogu učiniti ništa protiv loših posljedica globalizacije potaknula je brojne socijalne reakcije. Nedavno smo bili svjedoci antiglobalizacijskim mitinzima u Seattleu, Mexicu, Londonu, Davosu, Genovi itd. Te demonstracije nisu bile “političke” u smislu strukturirane političke volje buntovnika; one su bile socijalno razbacane, ludičke reakcije različitih društvenih skupina koje osim mržnje prema “velikome novcu” međusobno možda nemaju gotovo ništa zajedničko. A te ludičke reakcije mogle bi proširiti nelagodu i neizvjesnost među ljudima kojima se čini da nisu izravno pod utjecajem ekonomske globalizacije, koji samo žele vlastitu sigurnost i udobnost, da ih se ostavi na miru, ili pak među onima koji slučajno vole McDonalds ili Starbucks kavu. Svi ti ljudi žele neku vrstu socijalnoga reda. Zbog neosviještenosti tih ljudi o utjecajima globalizacije ti se “poslušni” građani opredjeljuju za poredak i protiv nasilja. Taj amalgam poslušnosti razmjerno nezainteresiranih pojedinaca uplašanih globalizacijom i onih koji doista jesu ugroženi globalizacijom (seljaci, radnici u razvijenijim nacijama, studenti koji sve češće plaćaju školarine), stvara eksplozivnu smjesu i predstavlja veliku opasnost za liberalni politički i demokratski poredak.

Uspon “čvrstorukaša”

Taj zapaljivi amalgam, prije objave “rata protiv terorizma”, najbolje se mogao primijetiti u Europi. Jačanje ekstremno desnih, ksenofobičnih stranaka bio je rani znak za uzbunu. Izbori u Austriji i Danskoj bili su takvi zna-

³ *Le Monde Diplomatique Int.* 1999., prosinac, str. 15. (vidi tablice 1-3).

kovi. Ali na te trendove nisu bile imune ni veće zemlje, poput Italije, Švedske, Francuske pa i Njemačke. Sve je to svojevrsni *dejà vu*. Primjerice, u svojoj analizi globalizacije tijekom 19. stoljeća, povjesničar ekonomije Karl Polanyi (1957., 1980.) opisao je slične procese globalizacije koji su, prema njegovu mišljenju, u brojnim europskim zemljama tijekom prve polovine 20. stoljeća stvorile totalitarne reakcije. Njegova osobna reakcija bila je tipično europska. Umjesto da u globalizaciji vidi jedinu opciju sposobnu za preživljavanje, on je ponudio blago opravdanje nacizma, time što je tvrdio da je on razumljiva (i posredno) legitimna reakcija protiv neograničenoga kapitalizma. A njegova je analiza, na žalost, odnedavno opet došla u modu.

Je li globalizacija bila nenamjeravani uzrok usponu totalitarizma? Odgovor je pozitivan. Čim ljudi počnu misliti kako liberalna politika služi samo nekim zemljama (primjerice Sjedinjenim Državama ili Britaniji, kao što je to bilo u prvoj polovini 20. stoljeća), ali ne i drugima, možemo kao reakciju očekivati uspon totalitarnih stranaka u zemljama koje smatraju da se njihova uloga u svjetskoj ekonomiji “nepravедno” smanjila. Treba istaknuti: takva percepcija ne mora imati nikakve veze sa stvarnošću. Ali takva (nerealistična) percepcija ipak ima svoje stvarne posljedice. Sociolozi to stanje stvari nazivaju *Thomasovim teoremom* ili proročanstvom koje samo sebe ispunjava: “Kad ljudi percipiraju neko stanje stvari kao stvarno, ono postaje stvarno po svojim posljedicama.” Drugim riječima, unatoč činjenici da globalizacija ne dovodi do automatskoga blagostanja “privilegiranih” naroda poput Sjedinjenih Država ili Britanije, sama percepcija ljudi da je tome tako, stvara od toga socijalnu istinu – po svojim posljedicama; i stoga takav stav potpiruje onaj zapaljivi i opasni amalgam.

Postoje dva pristupa globalizaciji. Kaplan i drugi pokazali su da je “nešto trulo” u političkoj izolaciji pojedinaca. Segmentacija se smatra procesom koji uzrokuje neke loše socijalne posljedice. Ekonomska globalizacija pojačava političku segmentaciju, i sve manje omogućuje političkome tijelu da kontrolira ekonomske procese. U tim zemljama reakcije protiv globalizacije su raspoređene i razbacane, neartikulirane i razmjerno neučinkovite. Monopoli sve više šire svoj ekonomski utjecaj nad političkom sferom. Ali s druge strane, u zemljama koje još nisu do te mjere doživjele fragmentiranje svojega političkog tijela, koje su imale razmjerno razvijenu mrežu socijalne pomoći i jamstva “pravde” prema deprivilegiranim, ili tzv. “jaku državu”, u takvim je zemljama opasnost prema jačanju totalitarizma, u usporedbi s individualističnijim zemljama, veća, jer takva jača socijalna struktura i mreža društvenih odnosa lakše proizvodi “sistematičniju”, ali i potencijalno bolesniju reakciju prema navodnoj opasnosti globalizacije – a to je skepsa prema demokraciji i kapitalizmu.

I tako završavamo s alternativom: možemo se odlučiti ili za koristi globalizacije (niže cijene, brzo kretanje roba, ljudi, kapitala i usluga, libe-

ralna unutrašnja i međunarodna politika, odsutnost ratova), s neželjenom posljedicom – izolacijom pojedinaca. Ili možemo imati jače socijalne mreže koje će vjerojatnije intervenirati ili se učinkovitije opirati slobodnom toku kapitala i slobodnoga tržišta. Opasnost ove druge opcije jest u tome što će u tim uvjetima lakše nastati neka totalitarna “ur”-nacistička vlada (Eco, 1995.), ili pak neki politički subjekt koji će zastupati ili lakše ostvariti svoje ideološke proklamacije o potrebi za “čvrstom rukom” i “jakom državom”.

Paradoks sadašnje situacije jest u sljedećem: bez aktivne (strukturirane) javnosti, ekonomija slobodno vlada. Socijalna fragmentacija stvara antiglobalističku reakciju. S druge strane, zemlje s aktivnim političkim institucijama mogle bi izgraditi zidove pred kapitalizmom i stvoriti dodatne zapreke globalizaciji. Postavljanjem tih zapreka one bi mogle ugroziti i vlastiti ekonomski rast i konkurentnost na svjetskom tržištu. A to će, dakako, stvoriti dodatni razlog za borbu “svim sredstvima” protiv neograničenoga kapitalizma.

Čini se da ne postoji savršeno rješenje za taj problem.

Što sada? Politika uzvraća udarac

Događaji nakon 11. rujna 2001., tj. uništenje WTC-a u New Yorku i američka intervencija u Afganistanu i Iraku, postali su novi ključni datumi za političke i sociološke interpretacije, čak i za neke nove paradigme, a neke već gotovo zaboravljene paradigme, poput Huntingtonova modela sukoba među civilizacijama, postigle su novu aktualnost.

Rasprava o globalizaciji prije tih događaja pretpostavljala je da će se uloga politike na međunarodnome planu sve više smanjivati i da će to prouzročiti dominaciju ekonomističkoga načina promatranja svijeta. Snažna intervencija i solidarnost sa Sjedinjenim državama u “borbi protiv terorizma” međutim ne može se jednostavno objasniti upućivanjem na neke, navodno, zajedničke ekonomske interese sudionika toga rata. Veza globalne ekonomije i rata protiv terorizma poprilično je nejasna i teoretičarima i široj javnosti. Je li američka odluka da intervenira u Aziji i početna solidarnost sa Sjedinjenim Državama bila uzrokovana nekom skrivenom bolešću svjetske ekonomije? Nekim se teoretičarima čini da je tako.⁴ Ili je pak točna obratna pretpostavka. Možda su nedavne političke odluke u “borbi protiv terorizma” bile donesene bez ikakvih ekonomskih obzira i možda se time pokazuje da politiku u doba globalizacije ne treba tako lako otpisivati. Kako god bilo, poanta je sljedeća: skolastička djela o globalizaciji nakon 11. rujna, koja se usredotočuju isključivo na ekonomske uzroke i povode za političkim odlukama uskoro će izići iz mode.

⁴ Vidi primjerice: Chancellor (2001.: 28-33).

Naš zaključak iz prethodnoga dijela teksta bio je da će se “čvrstorukaši” češće pojavljivati u zemljama koje još nisu spremne za punokrvnu globalizaciju, u zemljama s tradicijom državnoga intervencionizma. Nedavni su politički događaji međutim, bacili drukčije svjetlo na tezu o čvrstorukašima. Do sada smo naime pretpostavili da za razliku od država s tradicijom državnoga intervencionizma i države blagostanja, *laissez-faire* tradicija u ekonomiji ide rukom pod ruku s globalizacijom. Zajedno s marksističkim i drugim tumačenjima (Landes, 1999.) također smo *implicite* pretpostavljali da je neokolonijalizam normalan, očekivan, (pa čak možda i opravdan) nastavak ekonomskih aktivnosti. No sposobnost najrazvijenijih zemalja da započnu asimetrične ratove protiv posve nemoćnih, poput rata protiv Talibana, može dovesti do neliberalnih posljedica koje se ne mogu opravdati posve ekonomskim razmišljanjima. Na posljetku, možda ćemo morati dopustiti i mogućnost da najmoćnije zemlje zloupotrebljavaju moć, i to ne samo s obzirom na međunarodni pravni poredak, nego i unutar svojih zemalja.⁵

Jednu od utjecajnijih novih paradigmi za objašnjenje nedavnih događaja ponudio je američki povjesničar i publicist Michael Lind (2001.). On piše: “Od 11. rujna politički se vođe bore da definiraju strane sukoba koji posve opravdano možemo nazvati ratom. Je li to rat radikalnih muslimana i Sjedinjenih Država? Je li to rat kršćanskoga Zapada i Islama? Ili je riječ o još širem sukobu – o svjetskom sukobu sekularizma i fundamentalizma?... Ideja o liberalnome “Zapadu”, koji se brani pred fundamentalizmom, jest pogreška.” Zbog toga se on zalaže za spomenuto treće tumačenje: Sadašnji sukob je sukob dvaju bitno različitih svjetonazora – fundamentalizma i sekularizma. Jezgri njegova članka predstavljaju brojni primjeri kojima se svjedoči o usponu fundamentalizma u demokratskim zemljama. Fundamentalizam u Sjedinjenim Državama ne ogleda se samo u sve većem broju fundamentalističkih organizacija. Kršćanski konzervativci u Republikanskoj stranci, notorni po svojem odbijanju i denuncijaciji evolucijske biologije, biotehnoških istraživanja, pobačaja i prava homoseksualaca, pronalaze svoje nove partnere u ekolozima s ljevice, tvrdi Lind, koji pak sa svoje strane denunciraju druge aspekte naše znanstvene i liberalne tradicije. Stoga je “humanistička civilizacija danas ugrožena i izvana i iznutra. Liberalne demokracije moraju se oduprijeti muslimanskom terorizmu, ali najveća dugoročna opasnost za sekularizam, demokraciju i znanost dolazi iznutra, od sve vidljivije koalicije religiozne desnice i romantične ljevice koja prezire otvoreno društvo koje dijeli s drugima – i s Osamom bin Ladenom.”

⁵ O pravnim presedanima u SAD-u vidi: Dworkin (2003.). Za “loše ponašanje” Sjedinjenih Država u međunarodnom pravnom sustavu vidi: Ramonet (2001.) i de la Gorce (2001.). Članci Chomskoga (1994.) nedavno su podgrijani na Internetu (vidi <http://www.zmag.org/chomsky/articles/9407-statesman.html>). Za posljednju tezu vidi: Ratner (2001.) i Brauman (2001.) Slične članke poznatih teoretičara možemo pronaći i u američkim novinama. Vidi primjerice Ash (2001.).

Lind izrijekom brine za opstanak humanističke, liberalne (i kapitalističke) tradicije. On tvrdi kako će nedavni politički sukobi vjerojatno dokazati da je riječ o sukobu dviju suprotstavljenih fundamentalističkih doktrina. No u njegovoj paradigmi možemo pronaći i jezgu optimizma: budući da gotovo svi narodi svijeta imaju obje tradicije (fundamentalističku i sekularnu), lako možemo zamisliti i pomak u političkim odlukama i nefundamentalistička rješenja za postojeće socijalne nedaće.

Gubitak transparentnosti

Prije 11. rujna mogli smo govoriti o pozitivnim efektima globalizacije time što bismo rekli da ona pruža jedinstveni, transparentni i razmjerno pravedni kriterij pravde: učinkovitost. Globalizacija je promovirala jedinstvene standarde ponašanja, moralnoga, političkog i ekonomskoga postupanja. Moć u rukama najmoćnijih bila je opravdana dugom poviješću pravilnih ekonomskih odluka, dok su povijesne pogreške bile rezultat pogrešnih ekonomskih odluka. Pružajući jedinstveni standard za uspostavu moći, ekonomsku učinkovitost, kapitalizam se legitimirao po cijelome svijetu. Čak i narodi i ljudi koji su bili protiv kapitalizma, imali su barem sliku onoga što treba raditi da se postigne uspjeh. A prijedlozi MMF-a i sličnih organizacija bili su uglavnom jedinstveni i u izvjesnom smislu racionalni.

Novi događaji, asimetrični ratovi, okrenuli su tu transparentnu logiku globalizacije naopačke. Zbog nesposobnosti ili nevoljkosti da se pruže ekonomski i pravedni razlozi za početak rata, kao i zanemarivanjem demokratskoga odlučivanja na međunarodnoj razini, novi događaji i najmoćniji narodi dali su protivnicima otvorenoga društva cijeli arsenal argumenata: i to ne nužno samo protiv preostalih supersila, nego, što je mnogo ozbiljnije, za intervencionističke mjere, lokalne ideološke bitke i ratovanje svih vrsta.⁶

****

Prikazali smo niz recentnih društvenih trendova povezanih s globalizacijom pri čemu smo testirali, tj. pokušali pružiti opravdanje za *laissez-faire* tradiciju u ekonomiji i politici. Pokazalo se međutim da postoje goleme prepreke za takvu politiku i velike društvene opasnosti koje prate globalizirajuće ekonomske trendove. S obzirom na sve veći broj antiglobalista, od teo-

⁶ Dobar primjer pružio je Tony Judd (2001.). Judd komentira jedan članak objavljen u srpskom dnevniku *Politika*: "U jednom kratkom trenutku koji je uslijedio poslije 11. rujna, doista je postojalo nešto što bismo mogli nazvati međunarodnim konsenzusom o prirodi terorizma i o potrebi da ga se iskorijeni. Ali ubrzo su na površinu izbile lokalne predrasude i planovi. U Jugoslaviji, na primjer, predsjednik Koštunica iskoristio je međunarodnu kampanju protiv "terorizma" kao opravdanje za huškačku retoriku protiv albanskih "terorista" i njihovih zavedenih američkih podržavatelja."

retičara i političara najmoćnijih zemalja mogli bismo očekivati mnogo jači napor da se legitimira sustav neograničenoga kapitalizma, osobito onim manje privilegiranim nacijama i klasama. Umjesto da se pojača duh jedinstva i humanizma koji je nekoć legitimirao demokraciju i slobodno carstvo ekonomije (i koji je po mom sudu još uvijek jedina povijesna opcija sposobna za opstanak – ili tzv. Fukuyamin “kraj Povijesti”), čini se da su elite najrazvijenijih odbacile svaki pokušaj da se to učini. Dogodilo se upravo suprotno. Njihovi su se politički vođe počeli oslanjati na najnepopularniju mjeru: na jednostavnu demonstraciju političke i vojne sile. Prije petnaestak godina ljudi su čeznuli i žrtvovali se za kapitalizam zbog njegovih ideoloških opravdanja i ekonomske superiornosti. Danas, nakon petnaest godina, svijet je ušao u novo razdoblje u kojem opravdanje kapitalizma ima još samo jedno utopište: čistu silu. A to je vjerojatno njegov najgori rezultat.

Post scriptum

Pet godina otkada sam napisao ovaj tekst razmjerno je dugo razdoblje u našoj burnoj novijoj povijesti. Opravdano možemo postaviti pitanje: što se otad promijenilo? Razmjerno je začudno što se s dijagnozom iz toga vremena još uvijek posve slažem, a čitatelj će me vjerojatno u tome slijediti. Zapravo bi u prilog toj dijagnozi – prema kojoj glavno opravdanje kapitalizma sve češće postaje čista sila – trebalo dodati još nekoliko argumenata.

Prvo, velik udarac zagovornicima kapitalističkoga sustava (poput mene) bile su fotografije i dokumenti o zlostavljanju ratnih zarobljenika u različitim zatvorima svijeta (od kojih je najpoznatiji Abu-Ghraib) kao i tajna premještanja zarobljenika u zemlje ili na teritorije izvan nadležnosti političkih vlasti, u kojima zakoni dopuštaju zlostavljanja. Te su epizode pokazale da “carstvo” ne zaobilazi samo forume zajedničkoga odlučivanja u međunarodnoj politici (tj. odluke UN-a), nego da mu ni druge međunarodne norme civiliziranoga postupanja (u ovom slučaju o postupanju prema ratnim zatvorenicima) nisu “svete”.

Drugo, ako na izborima u Sjedinjenim Državama pobijedi Hillary Clinton, bit će to gotovo više od 20 godina da u toj najvećoj (a neki tvrde i jedinoj preostaloj) svjetskoj velesili vladaju dinastičke promjene vlasti: demokratske izbore postupno zamjenjuju promjene vlasti u vladajućim obiteljima. Taj bi razvoj događaja bio svojevrsan presedan u povijesti demokracija i vrlo značajna promjena s demokratskoga društvenog uređenja – u carsko. Posve je jasno da takve dinastičke promjene definitivno stavljaju pod znak pitanja onu glavnu normu, ono prvo ljudsko pravo – da svi mogu birati i biti birani. Navedimo nekoliko sljedećih primjera: brat sadašnjega američkog predsjednika Jeb Bush ponovno je izabran za guvernera Floride. Suparnik Georgea Busha na izborima 2000., Albert Gore, također je imao jake dina-

stičke argumente. Još upečatljiviji primjer bila su braća Kennedy (i njihovi rodnici iz još uvijek vrlo žive senatorske dinastije), kao i članovi dinastije Roosevelt. Nadalje, osim dinastičkoga nasljeđivanja, možemo spomenuti i “feudalno-dinastičke” izbore: Nekoliko članova američkoga vrhovnog suda izabrao je Bush senior. Michael Powell, sin Colina Powella, postao je predsjednikom komisije Nacionalnih komunikacija. Elaine Chao, žena senatora McConella, postala je u Bushovoj administraciji ministrica rada. Eugene Scalia, sin suca vrhovnoga suda Antonina Scaliae, i kći suca Williama Rehnquista postali su članovima egzekutive u ministarstvu zdravstva. Elaine Cheney, kći zamjenika predsjednika, postala je pomoćnicom ministra obrane, a njezin suprug glavni savjetnik Ministarstva financija.

Treće, ako spomenute dinastičke smjene i izbore u Sjedinjenim Državama želimo smatrati svojevrsnim kuriozitetom, slučajnošću, što mislim da nije opravdano, možda nas još više može zabrinjavati sličan razvoj događaja u drugim sektorima ljudskoga društva, primjerice u filmskoj industriji, u književnosti, u glazbi, u menadžmentu i drugdje. Adam Bellow, sin Nobelovca Saula Bellowa u svojoj knjizi *Pohvala nepotizmu. Povijest obiteljskih pothvata od Kralja Davida do George W. Busha* (2004.) navodi iznimno velik broj “nasljednika” na utjecajnim mjestima u različitim kulturnim i poslovnim sferama. U biznisu je nasljeđivanje titula i funkcija nekome možda samorazumljivo. Gotovo 90% svih američkih poduzeća, i 40% najbogatijih, vode ili kontroliraju članovi utemeljiteljskih obitelji. Na čelo kompanija Disney i Ford ponovno su zasjeli članovi obitelji utemeljitelja. Tu su i poznate dinastije Murdoch, kao i kompanije Goldman, Sachs, Kuhn, Loeb, Lehman, Xox, Knight-Ridder, McDonnell Douglas, Marriott, Levi-Strauss, Carlson, Bechtel, Reynolds itd.

Prema Bellowljevu popisu, čini se da je ideal o stvaranju holivudskih zvijezda, i o usponu zahvaljujući isključivo vlastitom talentu, slika koju većina ljudi na svijetu smatra općom metaforom kapitalističkoga uspjeha, već dosta dugo mrtav. Evo samo nekoliko pojedinaca s dinastičkoga popisa: Jane Fonda, Liza Minnelli, Tatum O’Neal, Richard Zanuck, Michael Douglas, Vanessa Redgrave, Sally Field, Douglas Fairbanks, John Huston, Sissy Spacek, Warren Beaty imali su poznate holivudske glumce očeve ili majke. Casey Affleck, Jennifer Aniston, David Alexis, Patricia Arquette, Peter Aykroyd, Adam Arkin, braća Baldwin, Drew Barrymore, Jim Belushi, Shari Belafonte, Lorraine i Elizabeth Bracco, Jeff i Beau Bridges, Matthew Broderick, Ronnie i Scott Caan, Nicholas Cage, Frank Capra III, braća Carradine, George Clooney, Jamie Lee Curtis, sva djeca Kita Culkina, John, Joan, Bill, Susie i Ann Cusack, Guillaume i Julie Depardieu, Laura Dern, Robert Downey Jr., Kevin Dillon, Eric Douglas, Miguel Ferrer, Richard i Lorin Dreyfus, Melanie Griffith, Gwyneth Paltrow, Kate Hudson, John Klark Gable, Laurie Holden, Fraser Heston, Jim Hanks, Helen Hunt, Anjelica Huston, Timothy Hutton, Angelina Jolie, Ashley Judd, Nastassja Kinski, Juli-

ette, Deirdre i Lighthfield Lewis, Jenny Lumet, Charly Matthau, Chris Penn, Dedee Pfeifer, Julia i Eric Roberts, Charlie Sheen, i Ramon i Emilio Estevez, Christian i Ryan Slater, Mira Sorvino, Frank Stallone, Ben Stiller, Kiefer Sutherland, Don i Patsy Swayze, Joey Travolta, daljnji su primjeri za ulogu “rodijaštva” i za širenje nepotizma. Tu su naravno režiserski rođaci u obitelji Coppola, Bob Reiner, Steven Bochco i njegova djeca. U glazbi su slični primjeri Sean i Julian Lennon, Jakob Dylan – sin Ringa Starra, Enrique Iglesias, Whitney Huston, Natalie Cole, Monica Mancini, Chynna Phillips, Elijah Blue (sin Cher i gitarista Allmana), Norah Jones (kći Ravi Shankara), glazbenici obitelji Newman, Stingov sin Jake, Emma Townshend, Rufus Wainwright, Sheryl Crow, Amy Helm, Beyonce Knowles, braća Jackson, Patsy i Peggy Lynn, Dave Brubeck i njegova četiri sina, džeziistica Jeanne Peterson i njezina djeca, Quincy Jones, Irving Basie, Art Blakey, Denardo Coleman, Vince Tatum i brojni drugi. (Kod nas je sličan primjer obitelj Novković.) U književnosti su najpoznatiji primjeri otac Kingsley i sin Martin Amis, sestre Margaret Drabble i A. S. Byatt, braća Barthelme, Christopher Tolkien i unuk Simon Tolkien, Molly Jong, Gautama Chopra, Cory Doctorow, Tama Yanowitz, Shiva i V. S. Naipaul, Margaret Salinger, Mark Vonnegut, David Updike, Marcel i Alexander Theroux. (Primjer kod nas su Slavenka Drakulić i njezina kći Rujana Jeger).

Takav razvoj događaja zasigurno nije slučajan. Pa iako Bellow tvrdi da se suvremeni nepotizam razlikuje od povijesnoga (jer danas ne možemo zaposliti “nećaka” ako on doista ne vrijedi), velik broj nepotističkih primjera u različitim sektorima suvremenoga ljudskog društva nesumnjivo ocrta barmen *trend*, naime, trend prema sve većem nasljeđivanju društvenih uloga, proces koji zasigurno ne pripada idealu demokracije. (Prisjetimo se samo kako je slična ideja – o perpetuiranju kadra na sveučilištima, među liječnicima i drugdje, nekoć korumpirao legitimaciju socijalizma.)

Četvrto, zbog stvarnoga ili takozvanoga “sukoba među civilizacijama” u razvijenom se svijetu sve više govori o ulozi vjere u integraciji stanovništva. Taj govor (a istodobno i potreba za vjerom kao sredstvom integracije) u nekoliko je slučajeva doveo (a možda i strukturno dovodi) razvijene demokracije do kriznih situacija. U Sjedinjenim Državama, s obzirom na velik utjecaj religijskih zajednica u formiranju stranačkih politika, sve veći broj komentatora pita se što zapravo znači “odvajanje crkve i države”. Jedna od manifestacija toga sukoba jesu veliki sudski procesi o predavanju evolucije u školama. (Vjerski jake zajednice postavljaju pitanje zašto bi se u javnim školama smjela predavati “samo jedna koncepcija nastanka čovjeka”.) U Velikoj Britaniji je vjerska identifikacija socijalnih manjina omogućila donošenje zakona kojima su različiti postupci (primjerice kritički prikazi vjerskih svjetonazora) postali podložnima krivičnom zakonodavstvu i time se *de facto* počelo ograničivati još jedno “sveto” demokratsko pravo – pravo na slobodu govora. Slično se dogodilo i u Danskoj, povodom objavljivanja ka-

rikatura o Muhamedu, a ishod te bitke između ograničivanja “prvoga zakona” – o slobodi izražavanja, i sve jačega zahtjeva za “zaštitom manjina”, postaje sve neizvjesnijim.⁷

Peto, jedan katkada zanemareni sukob zbiva se između razvijenih i nerazvijenih na razini zaštitnih carina i tzv. “uvoznih kvota”.⁸ Brojni primjeri pokazuju da je slobodna trgovina i dalje vrlo često ideal: ne kako se to obično misli u spisima ekonomista i politologa demokratskih zemalja – naime, zbog diktatora i autoritarnih režima koji ne dopuštaju slobodu konkurencije u svojim nerazvijenim državama. Upravo suprotno, razmjerno je lako dokazati da siromašne zemlje doista imaju koristi od uvozne strane slobodne trgovine (jer sa proizvodi koji im trebaju za preživljavanje jeftiniji), ali ih na području izvoza dočekuju nepremostive barijere razvijenih država koje njihovim jeftinijim proizvodima postavljaju cijeli niz birokratsko-administrativnih barijera kojima se u stvarnosti doista krše odredbe o slobodnoj trgovini.

Cijela nas argumentacija navodi na zaključak da globalizacija dovodi do različitih oblika korupcije i neučinkovitosti. Možda nas zbog toga sve više zanimaju knjige o propasti carstava – naime, kako bismo iz njih shvatili i prepoznali signale koji su nekoć druge civilizirane narode dugoročno vodili u propast. Pa ipak, mislim da nijedan od spomenutih trendova nije “neumitan”, nepromjenjiv. Dobar početak mogao bi biti da navedemo dobre strane globalizacije. Ali to je predmet jednoga posve drukčijega rada.

⁷ Vidi moju knjigu *Svjetsko carstvo i njegovi neprijatelji* (2007.), osobito poglavlje o nepotizmu i slobodi govora.

⁸ Vidi primjerice: “Special Report on Free Trade”, povodom sastanka na vrhu u Cancunu, *Guardian Weekly*, September 8, 2003., napose članke Melamed, Claire: “Why poor people would prefer to be protected from free trade”; Elliott, Larry “When dogma meets democracy”; Yorke, Thom “Losing the faith”; Meek, James “The subsidies gap”; Denny, Charlotte and Larry Elliott, “Cash Cows”, i podatke iz moje knjige *Svjetsko carstvo i njegovi neprijatelji* (poglavlje “Pravda u međunarodnoj trgovini”).

Tablice

Tablica 1. Koliko vrijedi 50 najvećih kompanija (1999.)

Zemlja	Broj	%	Kapital na tržištu	
			U mil. \$	U postotcima
SAD	33	66	4901,2	71,8
Velika Britanija	5	10	591,6	8,7
Švicarska	3	6	249,0	3,6
Japan	3	6	478,0	7,0
Njemačka	2	4	199,2	2,9
Francuska	1	2	73,6	1,2
Ostale	3	6	329,9	4,8
Ukupno	50	100	6822,5	100,0

Izvor: Baza podataka J. P. Morgan Securities, srpanj 1999.

Citirano prema: *Le Monde Diplomatique*, međ. izdanje, prosinac 1999:15.

Tablica 2. Dvjesto najvećih multinacionalnih kompanija (1998.)

Zemlja	Broj	Promet		Profit	
		\$ milijarde	% od ukupnog	\$ milijarde	% od ukupnoga
SAD	74	2.776	36,5	183	52,7
Japan	41	1.830	24,1	39	11,2
Njemačka	23	958	12,6	29	8,4
Francuska	19	610	8,0	20	5,8
Velika Britanija	13	399	5,3	28	8,2
Švicarska	5	217	2,8	13	3,9
Italija	5	179	2,4	8,9	2,6
Nizozemska	4	158	2,1	12	3,5
Britanija/Nizozemska	2	138	1,8	3	1,0
Južna Koreja	3	82	1,1	0,068	0,0
Kina	3	76	1,0	1,7	0,4
Švedska	2	49	0,7	2,7	0,8
Belgija/Nizozemska	1	31	0,4	1,5	0,4
Venezuela	1	25	0,3	0,6	0,2
Brazil	1	25	0,3	0,7	0,2
Meksiko	1	20	0,3	1,1	0,3
Španjolska	1	19	0,3	1,4	0,4
Ukupno	200	7.592	100,0	345,7	100,0
Prvih šest zemalja	176 (88%)	6.790	89,3	312	90,2
GDP svijeta		28.654			
Prvih "200" prema postotku svjetskoga BDP-a			26,3%		

Izvor: Godišnja izvješća tvrtki

Citirano prema: *Le Monde Diplomatique*, međ. izdanje, prosinac, 1999:15.

Tablica 3. Kad je 200 kompanija bolje od 150 zemalja nečlanica OECD-a (1999.)

	1982.	1992.	1995.	1998.
Svjetski BDP (u mlrd. dolara)	11.179	23.780	28.607	26.854
BDP "150" zemalja	28,6	20,2	22,8	24,5
Prihod "200" kompanija (%)	27,2	24,7	27,5	26,3
Svjetska godišnja stopa rasta (%)	1982.-92.	1992.-95.	1995.-98.	
Svjetski BDP	7,8	6,4	3,3	
BDP "150" zemalja	9,0	5,2	2,3	
Prihod "200" kompanija	6,8	10,3	4,4	

Izvor: Ujedinjeni Narodi

Citirano prema: *Le Monde Diplomatique*, međ. izdanje, prosinac, 1999:15.

Literatura

- Ash, Timothy Garton, 2001.: "Are there good terrorists?", *The New York Review*, 29. studeni, 2001.
- Beck, Ulrich (ur.), 1998.: *Politik der Globalisierung*, Suhrkamp, Frankfurt a/M.
- Beck, Ulrich, 2000.: *Freiheit oder Kapitalismus*, Suhrkamp, Frankfurt a/M.
- Bellow, Adam, 2004.: *In Praise of Nepotism. A History of Family Enterprise from King David to George W. Bush*, Anchor Books, New York.
- Brauman, R., 2001. "When humanitarian ideals clash with political goals", *The Guardian Weekly*, 5. prosinac.
- Chancellor, Edward, 2001.: "Millennial market", *Prospect*, studeni, 2001, 28-33.
- Chomski, Noam, 1994.: "US: the rogue state", *The New Statesman*, ili na mrežnoj stranici: <http://www.zmag.org/chomsky/articles/9407-statesman.html>.
- De la Gorce, P., 2001.: "US uncivil war in Washington", *Le Monde Diplomatique*, međ. izdanje, studeni.
- Dworkin, Ronald, 2003.: "Terror and Attack on Civil Rights", *The New York Review*, 6. studeni.
- Eco, Umberto, 1995.: "Ur-Nacism", *The New York Review of Books*, 22. srpanj.
- Fukuyama, Francis, 1999.: "Social Capital and Civil Society," na mrežnoj stranici: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>.
- Fukuyama, Francis, 1999.: "The Great Disruption", *The Atlantic Monthly*, svibanj.
- Fukuyama, Francis, 2000.: *The Great Disruption. Human Nature and the Reconstitution of Social Order*, Profile Book, London.
- Judt, Tony, 2001.: "The War on Terror", *The New York Review*, 20. prosinac.
- Kaplan, Robert, 1997.: "Was Democracy Just a Moment?", *The Atlantic Monthly*, prosinac.
- Kaplan, Robert, 2003.: *Ratnička politika*, Epifanija, Zagreb, (prev. Vesna Arsovski).

- Kaplan, Robert, 2003.: *The Coming Anarchy. Shattering the Dreams of the Post Cold War*, Vintage Books, New York.
- Kaplan, Robert, 2003.: *Warrior Politics. Why Leadership Demands a Pagan Ethos*, Vintage, London.
- Landes, David, 1999.: *Wealth and Poverty of Nations*, Abacus, London.
- Landes, David, 2003.: *Bogatstvo i siromaštvo naroda. Zašto su neki tako bogati a neki tako siromašni*, Masmedia, Zagreb, (prev.: Luka Marković).
- Lind, M., 2001.: "Which Civilization?", *Prospect*, studeni, 2001.
- Lipset, Seymour Martin, Kyoung-Ryung Seong i Torres, John Charles, 1993.: "A Comparative Analysis of the Social Requisites of Democracy", *International Social Science Journal*, svibanj, 154-175.
- Martin, Hans-Peter i Schuman, Harald, 1996.: *Die Globalisierungsfalle. Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand*, Rowolt, Reinbeck.
- Martin, Hans-Peter i Schuman, Harald, 1997.: *The Global Trap. Globalization and the Assault on Democracy and Prosperity*, Pluto Press, London.
- Polanyi, Karl, 1980.: *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time* (prvo izdanje: 1957), Beacon Press, New York.
- Polanyi, Karl, 1999.: *Velika preobrazba. Politički i ekonomski izvori našeg vremena*, Jesenski i Turk, Zagreb, (prev. Luka Marković).
- Polšek, Darko, 2007.: *Svjetsko carstvo i njegovi neprijatelji*, Jesenski i Turk, Zagreb.
- Putnam, Robert, 1995.: "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy*, 6:1, 1995, 65-78, ili na mrežnoj stranici: <http://xroads.virginia.edu/~HYPER/DETOC/assoc/bowling.html>.
- Putnam, Robert, 1996.: "A Strange Disappearance of Civic America", *American Prospect*, 1. prosinac, ili na mrežnoj stranici: <http://www.prospect.org/web/page.w?section=root&name=ViewPrint&articleId=4972>.
- Putnam, Robert, 1998.: *Bowling Alone, The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster, New York.
- Ramonet, I., 2001.: "Unjustified means", *Le Monde Diplomatique*, međ. izdanje, studeni, 2001.
- Ratner, M., 2001.: "US: no longer the land of the free", *The Guardian Weekly*, 5. prosinac.

Darko Polšek

QUO VADIS UNCLE SAM? THE CHALLENGES OF
GLOBALIZATION

Summary

The author's starting point in this article is a presupposition that the *laissez faire* tradition in economy and politics is legitimate. Still, the globalization processes point out the weaknesses of that presupposition. The author shows that the politicians (and theorists) of the most powerful countries have joined the antiglobalization camp. They no longer hold to the spirit of unity and humanity, and they spread capitalism with unpopular means: political and military might. In that sense the author points out to evidence that leads to a conclusion that the chances for a liberal political and economic philosophy are very weak. In fact, it is only an ideal. That is the sad result of the globalization process to date after the promise of Fukuyama's 'end of History'. Still, the author believes that not everything is lost.

Key words: antiglobalism, Fukuyama, globalization, capitalism, 'end of History', *laissez faire* tradition

Mailing address: Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR 10 000
Zagreb. *E-mail:* dpolsek@public.carnet.hr